

SPØGELSESTEMMEN I ”LYKKE-PER”

- et personligt causeri af Michael Falch

ved årsmødet i Pontoppidan Selskabet 27. maj 2008.

Når alt kommer til alt, og det tror jeg, at det efterhånden gør for mig, kan jeg konstatere, at jeg i mit liv har jeg haft to rigtig langtidsholdbare idoler. Også andre har i perioder har fyldt meget for mig, men der er to, der rager op over de andre, og det er den canadisk-amerikanske sangskriver, Neil Young, og den danske romanforfatter, Henrik Pontoppidan.

Derfor blev jeg altså lidt eksalteret, da jeg for et stykke tid siden blev kontaktet af formanden for Pontoppidan Selskabet og spurgt, om jeg ville komme med nogle strøtanker som optakt til årsmødet her. Gerne selvcentreret, tilføjede han, og så var jeg beroliget: Så var jeg alligevel på hjemmebane! Men havde jeg nu noget at sige om Pontoppidan, der kunne være af nogen som helst interesse for så hardcore Pontoppidan-eksperter, som formentlig er til stede her i dag? Tja, jeg er jo ikke litterat, og jeg behøver derfor ikke holde mig til den objektive analyse og den nøgterne fortolkning. Jeg kan kun fortælle om den ”Lykke-Per”, jeg vist nok har tilpasset mine egne behov alt efter min alder og min mentale tilstand undervejs gennem de årtier, hvor ”Lykke-Per” har fået sit eget liv i mit liv.

Da jeg var 13 år, flyttede min familie fra den københavnske omegn til den fjerneste danske købstad, man kunne finde, helt ovre i det sydvestligste hjørne af Danmarkskortet, til marskens vindblæste hovedstad, Tønder. Jeg var lidt af en ”loner” og en læsehest allerede, da jeg ankom til byen. Al drengebogslitteratur havde jeg slugt i store mængder, Jan-bøgerne, Flemming-bøgerne, Tykke-Niels, David Crocket osv., og nu var jeg ved at bevæge mig ind i den mere voksne krimi-genre, følte jeg, gennem politiromanserien ”Cardby & søn”, som jeg læste i højt tempo.

Jeg kom til at gå i den sidste årgang af realskolen, på Tønder Statsskole. Min ven og sidekammerat i 1. og 2. real, Nils Gunder Hansen, som nogle af jer nu kender som litterær kommentator på Berlingske, han husker, hvad jeg selv havde glemt, hvordan vores kloge men benhårde dansklærer, den præsteuddannede hr. Kastberg havde givet os Martin A. Hansens novelle, ”Bogen”, for som hjemmearbejde. Det var for de fleste af os vores første møde med seriøs litteratur. Men ven, Nils, fortæller, at Kastberg så havde spurgt, hvad vi mente om novellen, og da ingen åbenbart turde udtale sig, og stilheden blev for trykkende, skulle jeg til sidst have rakt fingeren i vejret og udtalt, at ”det nok var det værste lort, jeg nogensinde havde læst!” Kastberg havde kigget noget paf på mig og havde så lakonisk spurgt, hvad jeg da opfattede som god litteratur... ”Cardby & søn!”, skulle jeg frejdigt have svaret.

Denne episode gav mig nok en fornemmelse af, at jeg måske ikke var helt litterært toptunet endnu, og jeg begyndte at søge efter en dør ind til den rigtige litteratur.

Mine forældre var ikke litterære, men der stod dog et par arvede klassikere som pynt på deres bogreol. Bl.a. en fornem én i hele to bind, ”Lykke-Per”, hed den. Som 15-årig kastede jeg mig over den og åd den råt for første gang. Jeg var vant til den ungdomslitteratur, hvor store drenge med en indsats af besættelseskarakter gav sig i deres storslåede projekters vold. Peter Andreas Sidenius, Lykke-Per, var en ung mand af samme støbning som mine drengebogshelte, følte jeg. Hans vilde kanal- og fjordreguleringsprojekt, som han trods al mulig modstand kæmpede heroisk for, fik mit drengehjerte til at svulme. ”Lykke-Per” var en eventyrroman! Og så var der Pers kamp mod sin grå, knugede præstefamilie og alle kirkens hykleriske pibekraver, og det passede også rigtig godt ind i mit kram, for jeg havde ikke villet lade mig konfirmere, og jeg følte mig langt fra velkommen i min bedste vens hjem - hans far var den lokale præst! At ”Lykke-Per” også må have været den første bog, jeg endnu havde læst, hvor helten ikke efter mange svære prøvelser til sidst alligevel lykkes med sit projekt, det ved jeg ikke, hvordan jeg tog.

Senere samme år, stadig 15 år gammel, skrev jeg i min dagbog: ”Jeg har læst ”Lykke-Per” for anden gang, og jeg er blevet meget grebet af den... Jeg ved ikke, om jeg skal blive religiøs. Det er måske bare, fordi jeg lige har læst ”Lykke-Per”, at denne tanke kommer op i mig... ”Lykke-Per”’s slutning er i mine øjne meget uretfærdig, at en mand som denne skolelærer skal have disse uerstattelige klenodier.” Jo, jeg var tydeligvis ramt af romanen.

Da jeg kom i gymnasiet havde jeg i kraft af mit kendskab til ”Lykke-Per” ligesom en fond af seriøs litterær paratviden, som jeg scorede points på i det litterære, og jeg læste den endnu en gang, og nu var det vist mest de sanselige kvinder, fru Engelhardt og Nanny, der var i fokus, og som jeg blev ret god til at visualisere. ”Lykke-Per” læste jeg nu først og fremmest som en erotisk kærlighedsroman!

Jeg flyttede til København og begyndte på danskstudiet på Universitetet og meldte mig selvfølgelig straks på et hold, der i forfatterskab skulle beskæftige sig med Pontoppidan. Jeg afsluttede faget i januar 1978 med en skriftlig eksamensopgave, der i god kapitallogisk tidsånd handlede om, hold fast!: ”Klassestruktur og klasseholdning i Henrik Pontoppidans forfatterskab”. Jeg husker, hvordan jeg pløjede Pontoppidans hovedværker igennem som en emsig bogholder og rubricerede hele hans kolossale persongalleri i kolonner efter klassetilhørsforhold; så mange figurer tilhørte landproletariatet, så mange godsejerstanden, så og så mange var småborgere, så få fra arbejderklassen, så mange klerikale og så og så mange fra finans- og industribourgeoisiet.

”Lykke-Per” læste jeg nu som en samfundsroman, men selv om forfatteren var min elskede Pontoppidan, så var den altså skrevet med falsk bevidsthed, kunne jeg nu gennemskue! I min universitetsopgaves konklusion skrev jeg om romanen:

”Lykke-Per er historien om den totale socioøkonomiske og bevidsthedsmæssige fremmedgørelse; om manglen på evne til

solidaritet, oprør og en social løsning på problemet. Det er en elitær klasseholdning, der præger værket, og som sådan er den afdækkede, reaktionære tendens i forfatterskabet blot foldet endnu stærkere ud her.” Citat slut, da-da-da-daaaa! På sin vis sandt nok, men var det virkelig det vigtigste, der var at sige om denne, den væsentligste danske roman og en af vores litteraturs største åndelige debatromaner nogensinde?

Ja, det var det faktisk for mig der i '78, 21 år gammel under kapitallogikkens åbenbaringer og regime i universitetsmiljøet. Men jeg blev ældre, og ”Lykke-Per” blev uanfægtet af al tidsånd stående på min reol. Mit eget kanalprojekt på musikscenen stræbte mod stjernerne. Efter mine Malurt-år var jeg gået solo, og de første to soloalbums solgte stort, og pludselig løb jeg også rundt på Vesterbro i Dan Turéll-filmatiseringer i rollen som en drukfældig antihelt-helt i årene 86-87-88. I et par overintense år var jeg i orkanens øje, og i samme periode var jeg blevet far til tre døtre. Stressniveauet steg, jeg begyndte at få problemer, og jeg trak mig mere tilbage fra showbiz. Jeg kunne ikke løbe fra det, min nedtur både i karrieren og personligt var i fuld gang.

En aften traf jeg den ældre kvinde, som havde været bordelmutter i det virkelige liv på Orient Bar, dengang vi filmede nogle scener der til ”Mord i Mørket”. Hun kiggede nu ligesom lidt medlidende på mig og sagde: ”Michael, du kunne jo have taget det hele. Hvorfor tog du det ikke?” Jeg svarede, som sandt var: ”Jeg kunne ikke!” Min film var knækket. Hvorfor var Lykke-Pers film mon egentlig knækket?

Det ville jeg gerne vide. Jeg var ved at være moden til en ny omgang ”Lykke-Per”. Jeg var nu i begyndelsen af 30erne, og nu læste jeg den som en psykologisk roman om at miste ungdommens uskyld og storhedsvanvid. Jeg led med Jacobe og bandede over den dumme, selvfede nar til Lykke-Per, der led af en katastrofal mangel

på ydmyghed og ikke kunne styre sin liderlighed og smed den gode skæbne i havnen. Hvorfra kom denne ulyksalige hang til det, der fører til fald? Var det fordi han ikke kunne frigøre sig fra en barndom, der var lige så invaliderende, som min egen havde været, selv om Pers neuroser ikke var skabt i et hjem med alkohol som det store monster, men med en streng luthersk kirkekristendom i samme dæmoniske rolle?

Nu mente jeg efterhånden, at jeg kunne denne roman så godt som uden ad. Den var altid med mig. Per var lige så levende en figur som mine ikke-fiktive medmennesker, og hans drømme, hans frygt, hans drift og hans åndelige søgen var aktiv i mig, hvor jeg end gik og stod. Men heldigvis undgik jeg stadig at gå i hans spor det sidste stykke af hans ulykkelige vej, tænkte jeg. Jeg kunne stadig nå at blive en vinder igen, og for enhver pris ville jeg holde mit eget projekt levende, ikke bare opgive selv om der som nu kom modstand på både i karrieren og i privatlivet, og jeg ville uanset hvad blive sammen med mine børns mor, også selv om ægteskabet knirkede.

Jeg ville også blive ved med at forsøge at blive en god, troende ateist, men ligesom Lykke-Per kunne jeg ikke forhindre mine tanker i at flakse som natsværmere omkring det lysende kors, hvor den gådefulde Kristus-figur havde hængt i snart 2000 år. Når jeg nu tænkte på ”Lykke-Per” lignede den mest en gravskrift over det moderne gennembrudsmenneske, der i individualistisk selvsving ville bryde ud af gamle livsformer og tankemønstre, men alligevel – typisk dansk endda – faldt til patten til sidst og endte i gammel adfærd som en patetisk undskyldning for sig selv. Det var jo 1864 om igen – det var den danske folkekaracters fald og den nye individualismes fallit? ”Lykke-Per” var en nederlagsroman!

I årenes løb var jeg ofte henne i min bogreol for at slå ting og sager op i mine flere forskellige udgaver af ”Lykke-Per”, min gamle to-

binds udgave, den i tre-bind og så originalen i otte bind, som nu stod og blærede sig på den fineste hylde.

Hvor var det egentlig præcis, Lykke-Per endte henne derovre på den barske jyske vestkyst? Hvordan lod Pontoppidan egentlig sin Per forklare for sig selv, hvorfor han var nødt til at bryde ud af ægteskabet med Inger og forlade sine børn?

Hvad var egentlig forskellen på den kristendom, han oplevede i sin barndom og den, han mødte hos den kække, grundtvigianske pastor Blomberg, og ikke mindst hos den lidelsesdyrkende pastor Fjaltring, som Pontoppidan selv virkede så fascineret af? Ja, og springer en af grundtankerne i "Lykke-Per" egentlig ikke fra det sted i Det nye Testamente, hvor Markus siger om de ydre succeser: "Hvad hjælper det et menneske at vinde hele verden og bøde med sit liv?" Var det egentlig ikke det spørgsmål, der lå som en dybt rungende drone under hele romanen? Og var "Lykke-Per" på den måde egentlig en skabs-kristen roman? Med en Pontoppidan på prædikestolen, som i sin ydre så radikale, irreligiøse Brandes-dyrkelse ikke selv var bevidst om, i hvor høj grad de kristne grundtemaer i virkeligheden styrede hans roman?

Ofte måtte jeg lige hen sådan lidt rituel og slå op på slutningen, der hvor skolelæreren læser i Pers efterladte dagbog, for igen og igen at læse den passage, der nærmest har fået karakter af litterært skriftsted:

"...Indtil vi en Dag standses af en Stemme fra Dybet af vort Indre, en Spøgelsestemme, der spørger: Men hvem er du selv? Fra den Dag kender vi intet andet Spørgsmaal end dette ene..."

Jeg mærkede den mystiske draging, Lykke-Pers skæbne havde på mig. Opgivelsen af et livsværk, hans deroute og sociale kollaps, resignationen og så en død i ensomhed som midaldrende vejassistent i en vestjysk udørk. Hvad var det mon for en hang til ulyksalighed, der spøjte? Når han lod sin Per ende så sølle, var det så egentlig bag

det hele, selv bag Pontoppidans egen selvindsigt, hans hemmelige hvisken os i øret, at det er den måde, man ender på, hvis man følger den moderne ekstreme individualisme og ikke er modtagelig for den religiøse passion, der alene kan bære os gennem lidelsen i livet?

Jeg ved, at Pontoppidan altid var intenst optaget af kristendom. Hans fars Gud og kirke med den livsfjendske måde at praktisere kristendom på havde skræmt ham langt væk fra troens område og fyldt ham med modstand. Kirken som institution og som selvretfærdigt fællesskab optog ham med kraftig antipati, men kristendom interesserede ham ikke desto mindre brændende. I et brev til den specialeskrivende danskstuderende Inger Holt skriver han i 1931:

”...en Kristen i luthersk-paulinsk Forstand var jeg aldrig...”

(Henrik Pontoppidans breve 1914-1943, s. 257), og i et senere brev til hende skriver han:

”Rigtignok har jeg faaet Ord for at være Fjende af alt, hvad der stammer fra Præster. Men Sandheden er den, at jeg føler mig slægtsforbunden med enhver, der er udgaaet fra et dansk Præstehjem – og i Grunden ikke med andre” (s. 262).

”Lykke-Per” er først og fremmest en roman om kristendom, og dybt interessant vedbliver det at være, hvad ”Spøgelsestemmen” i ”Lykke-Per” egentlig skal betyde. Var den for Pontoppidan i bred åndelig forstand et talerør for de ”tilværelsens hemmelige styrende magter”, som han ofte talte og skrev om. Vi bliver ført, styret af en højere magt - vi kommer derhen, hvor vi skal, synes Pontoppidans undertekst at være, moderne gennembrud eller ej.

Da jeg blev inviteret til at tale her i dag, fik jeg endnu jo en gang anledning til at læse ”Lykke-Per”. Jeg læste den nu på en ny eksistentiel baggrund, efter at jeg for en 6-7 år siden var nået det, jeg opfatter som min personlige bund, der imidlertid havde givet mig mulighed for at gennemføre nogle ret radikale ændringer i mit liv. Ikke alt var dog gået efter min nye plan, jeg var f.eks. gået Lykke-

Per i bedene ved nu også at være blevet skilt, og mens han var flyttet alene til en fjern, jysk afkrog ved Vesterhavet, så er jeg netop rykket til det sydfynske øhav i ensom majestæt. ”Det, man læser, bliver man selv!”

Når jeg nu læste ”Lykke-Per”, gjorde jeg det med et særligt blik for Pontoppidans brug af de spøgelses-metaforer, det myldrer med gennem romanen. Allerede i Lykke-Pers drengear har spøgelseerne fat, og der er ingen tvivl om, hvor de kommer fra – overalt forfølger kirkeklokkerne ham som ”en Spøgelseøst”, der altid ”havde mindet ham om Faderens Stemme” (L-P, bd. 1, s. 37-38). Fra begyndelsen er det kirken og med den hans straffende far, der er det truende spøgelse, der både advarer og kalder. Som ung mand karakteriserer Per Bibelen som ”Den hele Spøgelsekatekismus” (s. 184) og taler om ”Overtroens Spøgelse” i forbindelse med kristen livsstil (s. 185). Siden nævner han ”Spøgelsefrygtens Trælleaag” (bd. 2, s. 57) og ”Præsteskabets Spøgelseverden” (bd. 4, s. 4).

Kun ved Jacobes hjælp får han ”jaget de skumle Spøgelse på Flugt” (s. 123), som han tænker, og i forbindelse med hans ophidsede attentat mod krucifikset i Alperne siger han ophidset om Kristus: ”Hvilket hæsligt Gespenst”, og lidt senere ”Ja, - ruml kun, Spøgelse!” (s. 137). Efter hans åndelige opvågning og kristne vækkelse på herregården Kærsholm hedder det: ”Stemmen i hans Sjæls inderste tog igen til orde: (...) Du kender nu Guds Krav til dig. Opfyld det. Du slipper ikke udenom. (...) Gud venter.” (bd. 8, s. 66). Da han har bestemt sig for at forlade sin familie tænker han på ”den usynlige, spøgelseagtige Haand, der (...) gennem hele hans Liv havde grebet ind i alle afgørende Øjeblikke for at lede hans Skridt” (bd. 8, s. 213), og i Pers allersidste optegnelse i dagbogen, der oven i købet har titlen ”Det store Spøgelse”, lader Pontoppidan ham skrive om ”Samvittigheden, dette hæslige Spøgelse” (bd. 8, s. 270).

I sine erindringer præciserer Pontoppidan disse billeder, når han skriver:

”Er det i det hele ikke en af vore ulyksaligste Vildfarelser, at vi i Samvittigheden – dette Pulterkammer for al Slags gammel, hengemt Overtro og for længst overvunden Torden – at vi i Spøgelsesøsten fra dette Gravkammer ejer en guddommelig Vejleder gennem Livets Labyrint.”

(Erindringer, s. 229).

I en sådan mere tolkende fremstilling af ”Spøgelsesøsten” holder Pontoppidan sin Lykke-Per ansvarlig for den fejl at gøre samvittigheden til en slags pseudo-Gud. Samvittigheden er ikke noget ophøjet, helligt, er ikke Guds stemme, bare en slags afstumpet over-jeg, et reaktionært psykologisk ekko fra vores fortid.

I Pers indre stemme taler kun hans fars dømmesyge kirkemagt, og Pers livslange forsøg på at undslippe den er mislykkedes.

Per har levet i en slags ego-evangelium både i rollen som kynisk verdenserobrere og som asketisk eneboer, og det eneste alternativ til isolationen er den tro, som Per, trods sit ihærdige forsøg, ikke var i stand til at tilegne sig. Sådan lod Pontoppidan Lykke-Per sige, og sådan forholdt det sig med Pontoppidan selv - længslen efter troen havde han helt givet, men han havde ikke evnen, sagde han om sig selv. Han betoner et sted i sine erindringer, at han var

”(...) ude af Stand til at leve et Trosliv og overbevises om

Kirkelærens Guddommelighed” (“Undervejs til mig selv, s. 167),

og i artiklen, ”Randgloser” fra Flensborg Avis i 1930 spørger han:

”Bliver Troen os indgivet i en Forudtilværelse? Det kan næsten

synes så. Enten er man religiøs fra Fødslen ved et

hemmelighedsfuldt Forsyns Bestemmelse (og saa forbliver man det

Livet igennem, enten man vil eller ej) – eller man er det ikke, og saa

hjælper ingen Overtalelse, ingen Bønner, ingen Trussel om Straf og

evig Fortabelse.” (“Randgloser til et og andet i Tiden”, Flensborg

Avis, 27. nov. 1930).

Da alt kommer til alt mod slutningen af romanen, må Pontoppidan trods sin egen tillid til ”Tilværelsen styrende Magter” lade sin Lykke-Per ræsonnere, at alternativet til hans manglende evne til at tro var: *”Et tomt, goldt og vansmægtende Liv i Ensomhedens Ørken, - det var det Helvede, hvortil han var hjemfalden”* (bd. 7, s. 162).

Ja, det man læser, bliver man selv... Jeg er spændt på, hvilken ny historie ”Lykke-Per” fortæller mig, når jeg næste gang finder den frem og læser. Og jeg håber, jeg kan læse mellem linjerne og følge et vink med en vognstang fra mesteren Henrik Pontoppidan. Den ensomhedens ørken, han lader Per ende i, vil jeg nemlig meget, meget gerne slippe for at opleve. Men det bliver vi nok to om at bestemme. Vi kommer vist kun derhen, hvor vi vil - om man så må sige: Om Gud vil...